

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.8>

ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Касьянов І.О.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (PhD)
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
ННІ права Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-5652-4482
e-mail: kasyanov11123@gmail.com

Касьянов І.О. Примирення винного з потерпілим від кримінальних правопорушень проти власності.

У статті досліджено правову природу, умови та ефективність застосування інституту примирення винного з потерпілим у кримінальних правопорушеннях проти власності в контексті розвитку відновного правосуддя в Україні. Встановлено, що сучасна правова реформа та практика провідних європейських держав підтверджують доцільність ширшого впровадження відновних процедур, зокрема у справах, де родовим об'єктом є суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Проаналізовано чинні законодавчі обмеження, передбачені КК України, та більш ліберальні положення проекту нового КК України, у тому числі щодо ступеня тяжкості злочину та умов звільнення від покарання.

Доведено, що примирення винного з потерпілим у майнових кримінально-правових конфліктах забезпечує найбільш повне та оперативне відновлення порушених прав потерпілого, сприяє добровільному відшкодуванню матеріальної й моральної шкоди, стимулює каяття правопорушника та його ресоціалізацію. Виявлено, що системне застосування інституту примирення, у тому числі за тяжких злочинів проти власності, особливо вчинених неповнолітніми, за належних виховних та освітніх заходів, здатне істотно знизити рівень рецидивної злочинності, що підтверджується статистичними показниками діяльності органів пробації.

Установлено, що обмеження можливості примирення лише ступенем тяжкості злочину не завжди виправдане, оскільки в окремих випадках каральний підхід не досягає мети покарання та може призводити до негативних наслідків для правосвідомості правопорушника. Аргументовано, що в новому КК України доцільно передбачити ширше застосування примирення, включно з тяжкими злочинами проти власності, за умови першого вчинення діяння та добровільності угоди сторін.

Отримані результати мають теоретичне значення для розвитку інституту відновного правосуддя та практичне значення для вдосконалення законодавчого регулювання й формування судової практики, спрямованої на досягнення балансу між інтересами потерпілого, правопорушника та суспільства, а також на реалізацію принципів гуманізму та економії кримінальної репресії.

Ключові слова: примирення, відновне правосуддя, проект нового КК України, рівень злочинності, кримінальні правопорушення проти власності.

Kasianov I.O. Reconciliation between the perpetrator and the victim of criminal offences against property.

The article examines the legal nature, conditions, and effectiveness of applying the institution of reconciliation between the offender and the victim in criminal offences against property within the framework of developing restorative justice in Ukraine. It has been established that the ongoing legal reform and the practices of leading European states confirm the feasibility of broader implementation of restorative procedures, particularly in cases where the generic object is social relations related to possession, use, and disposal of property. The legislative restrictions set by the current Criminal Code of Ukraine and the more liberal provisions of the draft of the new Criminal Code, including those linked to

the severity of the offence and conditions for exemption from punishment, have been analysed in detail.

It has been proven that reconciliation in property-related criminal law conflicts ensures the most complete and prompt restoration of the victim's violated rights, encourages voluntary compensation for material and moral damage, stimulates the offender's remorse, and fosters resocialisation. It has been identified that systematic application of reconciliation, even in cases of serious property crimes committed by juveniles, combined with appropriate educational and rehabilitative measures, can significantly reduce recidivism rates, which is confirmed by probation service statistics.

It has been determined that limiting reconciliation solely by the severity of the offence is not always justified, as in some instances the punitive approach fails to achieve the aims of punishment and may lead to adverse effects on the offender's legal consciousness. It is argued that the new Criminal Code of Ukraine should allow for broader application of reconciliation, including in serious property crimes, provided the offence is committed for the first time and the agreement between the parties is voluntary.

The findings have theoretical significance for the development of the institution of restorative justice and practical value for improving legislative regulation and shaping judicial practice aimed at balancing the interests of the victim, the offender, and society, as well as for implementing the principles of humanism and the economy of criminal repression.

Key words: reconciliation, restorative justice, draft of the new Criminal Code of Ukraine, crime rate, criminal offences against property.

Постановка проблеми. Тривалий час представники влади, громадський сектор та академічна спільнота активно працюють над впровадженням в Україні ефективних процедур відновного правосуддя, яке б відповідало світовим практикам та забезпечувало справедливий баланс у суспільстві. При цьому у фахових колах проблематика реформи правосуддя в аспекті переорієнтування з традиційного правосуддя на відновне правосуддя є дискусійною, має своїх прихильників та опонентів, адже беззаперечним є той факт, що відновне правосуддя не є універсальним, можливість його застосування обумовлюється певними як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Ба більше, деякі фахівці поділяють думку про доцільність та ефективність відновного правосуддя, проте є обережними щодо сфер його застосування. Наприклад, особливості застосування відновного правосуддя, серед іншого, можуть бути зумовлені таким: (1) чи є відновне правосуддя таким же ефективним та виправданим до дорослих правопорушників, як і до неповнолітніх; (2) чи обмежує або ж чи повинна обмежувати тяжкість вчиненого кримінального правопорушення можливість примирення винного з потерпілим; (3) чи можна диференціювати види кримінальних правопорушень за їх родовим об'єктом на ті, щодо яких допустиме застосування відновних процедур, та на ті, щодо яких відновні процедури не матимуть належного ефекту.

Кримінальні правопорушення проти власності є найбільш поширеними у суспільстві, вони традиційно займають перше місце в структурі всієї злочинності, визначають криміногенну ситуацію як в кожному окремому регіоні, так і у всій державі. І хоча згідно зі звітом Національної поліції України про результати роботи у 2023 році спостерігається зниження кількості вчинених окремих видів кримінальних правопорушень проти власності, зокрема незаконних заволодінь транспортними засобами – на 63% (з 4,1 тис. до 1,5 тис.); пограбувань – на 22% (з 2,2 тис. до 1,7 тис.); розбійних нападів – на 20% (з 473 до 381) [1], кримінальні правопорушення проти власності становлять чільну частку від загальної кількості усіх кримінальних правопорушень, а тому аналіз ефекту від застосування відновних процедур щодо такого роду кримінальних правопорушень є важливим. Більше того, відповідно до Аналізу стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році найбільшу як кількість, так і частку у структурі засуджених становили особи, засуджені за вчинення кримінальних правопорушень проти власності (статті 185–198 КК), – 22,3 тис. [19,2 тис.] осіб, їх частка у структурі всіх засуджених становила 33,5% [38,6%] [2], а тому дослідження можливостей застосування відновного правосуддя до осіб, які вчинили злочини проти власності, підлягає подальшому опрацюванню з огляду на соціальну важливість та значення для суспільства.

Метою дослідження є визначення допустимості та ефективності примирення винного з потерпілим від кримінальних правопорушень проти власності, а також виявлення потенційного зв'язку між відновними процедурами та рівнем злочинності в частині кримінальних правопорушень проти власності.

Стан опрацювання проблематики. Поточний стан та перспективи впровадження відновного правосуддя були об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких Брейтусейт Дж., Василенко Ю.В., Дорохіна Ю.А., Кравченко І.М., Москаленко С.І., Пушкіна О.В., Туманянц А.Р. тощо.

Разом з тим, у вітчизняній науковій літературі відсутні чисельні дослідження щодо особливостей та значення примирення залежно від класифікації кримінальних правопорушень за родовим об'єктом, зокрема при вчиненні суспільно небезпечних діянь проти власності.

Виклад основного матеріалу. Визнання прав та свобод людини найвищою соціальною цінністю вимагає не лише гарантування конституційних, соціальних, майнових прав кожної людини, але й зміну підходів щодо обмеження цих прав навіть у тих випадках, коли обмеження прав людини відбувається згідно з законом. Отже, традиційне (карне) правосуддя, базуючись на принципі невідворотності покарання, не може домінувати у сучасних демократичних суспільствах та нівелювати всі інші права людини, як-то повагу до честі та гідності, свободи пересування, надання належної та якісної медичної допомоги, освітніх послуг. Як зазначає Туманянц А.Р., основне значення відновного правосуддя полягає в тому, щоб створити нову філософію кримінального права і процесу, за допомогою якої можна розширити, а то й подолати формально-юридичні рамки судочинства [3, с. 500]. З таким твердженням важко не погодитися, проте слід чітко усвідомлювати, що можливість використання інструментів відновного правосуддя повинна бути ґрунтовно вивчена, аби унеможливити зловживання та порушення принципів кримінального права.

Ефективність та допустимість застосування відновного правосуддя у кримінальних провадженнях, зокрема шляхом використання такого його інструменту як примирення винного з потерпілим, слід розглядати не лише з точки зору права та моральних засад суспільства, але й також використовувати наукові надбання з психології, адже без цього неможливо ані змодельовати вплив на подальшу поведінку правопорушника, ані оцінити можливість полегшення моральної шкоди для особи потерпілого. У такому аспекті важливим є визначення особливостей окремих кримінальних правопорушень, особи злочинця, у певних випадках особи потерпілого та відносин, що склалися між ними.

Говорячи про юридичну складову допустимості використання відновного примирення винного з потерпілим у злочинах проти власності, слід зазначити, що законодавство багатьох розвинутих країн допускає можливість примирення, коли родовим об'єктом виступають суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Навіть більше, Пушкіна О.В. стверджує, що у більшості європейських країн, де медіація між потерпілим та правопорушником впроваджена на національному рівні, законодавство чітко не визначає категорії справ, які можуть бути спрямовані на медіацію [4, с. 367].

Як зазначає Василенко Ю.В., дехто з фахівців також слушно зауважує, що медіація доцільна у справах про тяжкі злочини проти власності, оскільки потерпілі від таких діянь здебільшого зацікавлені не стільки в покаранні винних, скільки в адекватному відшкодуванні матеріальної шкоди [5, с. 140]. При цьому, якщо навіть тяжкі злочини проти власності можуть піддаватися компромісному (примирному) врегулюванню, то кримінальні проступки та нетяжкі злочини – тим більше.

Розглянемо декілька простих конкретних прикладів. Наприклад, особа вчинила крадіжку елітного алкоголю з супермаркету неумисно, зі слів такої особи вона не розраховувалася за товар через заклопотаність робочими справами, стрес на фоні воєнних дій, повітряної тривоги, проблеми в особистому житті або інші відволікаючі зовнішні обставини. Навряд чи тут можна безумовно висувати, що слова такої особи є правдивими, а не спрямованими на уникнення від кримінальної відповідальності. При цьому повністю унеможливити такі обставини ми також не можемо, адже такі випадки можуть траплятися, що вбачається із вироку Острозького районного суду Рівненської області від 03 квітня 2024 року у справі № 567/516/23 [6].

Або ж інший приклад, де особа, перебуваючи в закладі громадського харчування та скориставшись відсутністю контролю за мобільним телефоном, вперше в житті вирішує поцупити телефон з метою подальшого отримання матеріальної вигоди.

По-перше, в обох випадках навіть ефект громадського осуду може вплинути на особу таким чином, що у майбутньому така особа в жодному разі не вчинить умисного кримінального правопорушення проти власності та завжди буде мобілізувати увагу під час здійснення розрахунків за товари. Відразу зазначимо, що важливо, щоб цей громадський осуд викликав у винного відчуття реінтеграційного сорому, а не стигматизував його та навішував на особу ярлики злочинця. Джон Брейтусейт зазначав, що реінтеграційний сором полягає у сильному несхваленні злочинної пове-

дінки, але відбувається це з повагою до особи злочинця, на відміну від стигматизації, яка є деструктивним явищем, створює ізгоїв та лише погіршує рівень злочинності в суспільстві [7, с. 12]. У процедурі примирення винного з потерпілим також може створюватися атмосфера, за якої дії винного категорично засуджуються, але особі демонструється, що добросовісна поведінка може знову зробити порушника гідним членом суспільства.

По-друге, примирення винного з потерпілим здатне найбільш швидко та ефективно відновити права потерпілого. Порушник має можливість продемонструвати своє каяття, компенсувавши потерпілому шкоду, яку завдав, а в окремих випадках за домовленістю може бути також компенсована моральна шкода, яка оцінюється сторонами кримінально-правового конфлікту добровільно. Тобто, у тих випадках, коли ведемо мову про кримінальні правопорушення проти власності, примирення винного з потерпілим найбільш повно відновлює порушені права потерпілого, що не завжди досягається під час кримінального посягання на іншого роду суспільні відносини.

На жаль, у кримінальному праві України до цього часу існують обмеження на примирення, зокрема за тяжкістю вчиненого злочину, за яких виключається примирення винного з потерпілим у його кримінально-правовому значенні у разі вчинення умисного нетяжкого злочину, а також тяжкого та особливо тяжкого злочину у формі умислу або необережності. На наше переконання, такі обмеження не є виправданими та не відповідають сучасному рівню розвитку правової думки, про що зазначалося вище.

Більше того, обмеження права на примирення містять також положення проекту нового КК України, проте вони є більш ліберальними. Частиною першою статті 3.4.2. проекту нового КК України (у редакції станом на 01 серпня 2024 року) передбачено, що не призначається покарання особі, яка вперше вчинила проступок або злочин 1–3 ступеня тяжкості, якщо вона щиро покалася та примирилася з потерпілою особою. Разом з тим, за пунктом 2 частини першої статті 3.4.5. проекту нового КК України передбачено, що суд може ухвалити не виконувати строкове ув'язнення у зв'язку із його заміною обмеженням свободи на строк призначеного строкового ув'язнення у разі засудження особи за злочин чи за сукупністю злочинів 4–6 ступенів тяжкості, якщо особі призначено відповідно до угоди про співпрацю або про примирення з потерпілою особою строкове ув'язнення не більше 8 років. Також за пунктом 4 частини третьої статті 3.4.5. проекту нового КК України заміна строкового ув'язнення на обмеження свободи не застосовується до особи, яка вчинила злочин, передбачений статтями 4.2.9 чи 4.2.11 цього Кодексу, під час керування транспортним засобом у стані сп'яніння, за винятком особи, яка уклала угоду про примирення [8].

Тобто, на відміну від чинної редакції КК України у проєкті нового КК України передбачено можливість заміни строкового ув'язнення обмеженням свободи, якщо винний вчинив один або декілька злочинів 4–6 ступенів тяжкості та примирився з потерпілим. Для розуміння, за проєктом нового КК України злочини 4-6 ступенів тяжкості є тяжкими злочинами. При цьому непризначення покарання особі обмежується першим вчиненням проступку або злочину 1–3 ступеня тяжкості (тобто, нетяжким злочин), що не завжди може виправдовувати такі обмеження. Наприклад, за чинною редакцією КК України вчинення крадіжки в умовах воєнного стану саме по собі утворює склад тяжкого злочину без врахування інших суттєвих обставин (перше вчинення злочину, вік винного, складне матеріальне становище, сімейні проблеми тощо).

Оскільки злочини проти власності посягають на суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном, найдоцільнішим завершенням кримінально-правового конфлікту є повне відшкодування матеріальної шкоди. У зв'язку з цим виникає питання доцільності унеможливлення примирення винного з потерпілим у разі вчинення тяжкого злочину. Особливо гостро це питання стоїть, коли ми ведемо мову про неповнолітніх, оскільки орієнтир на кару та ізоляцію від суспільства дитини в конфлікті із законом за вчинення суспільно небезпечних діянь вважається шкідливим як для самої дитини, так і для всього суспільства.

На основі соціально-демографічних характеристик підлітків, які перебувають на обліку уповноважених органів пробації України, працівниками Центру пробації було складено їх узагальнений соціальний портрет: хлопці 16-17 років, з неповних сімей, засуджені за тяжкі злочини проти власності, частіше вчинені групою осіб. Водночас рівень рецидивної злочинності серед підоблікових секторів ювенальної пробації становить лише 1,13% під час перебування на обліку [9]. Отже, навіть при вчиненні тяжких злочинів проти власності неповнолітніми за належних виховних та освітніх заходів мета відновного правосуддя може досягатися, про що свідчить достатньо низький показник рецидивної злочинності серед неповнолітніх порушників.

Говорячи про позбавлення волі неповнолітніх як про вид покарання за вчинене ними кримінальне правопорушення проти власності, наразі все більше фахівців у сфері ювенальної юстиції притримуються погляду, що ізоляція неповнолітнього від суспільства повинна бути виключним покаранням, коли перебування неповнолітнього на волі створює небезпеку для оточуючих, адже в іншому разі відбувається ще більша деформація правосвідомості особи, яка потрапляє в несприятливе для формування особистості середовище. Як зазначає Дорохіна Ю.А., аналіз практики призначення судами покарання у виді позбавлення волі дозволяє зробити висновок, що такий вид покарання є досить спірним, та в окремих випадках не призводить до мети покарання, а скоріш призводить до появи професійних злочинців. У зв'язку з цим, Дорохіна Ю.А. вважає обґрунтованим застосування судом заохочувальних норм Загальної частини КК України, зокрема ст. 75 КК України, де передбачено звільнення від покарання з випробуванням. Викладене, на її думку, призведе до досягнення принципу економії кримінальної репресії та принципу гуманізму [10, с. 649].

Як відомо, досягнення цілей примирення, зокрема за участі професійного медіатора, можливе лише у випадку дотримання обов'язкових засад (принципів) його здійснення. Одним із таких принципів є добровільність примирення. Розглядаючи ті випадки вчинення кримінальних правопорушень проти власності, де винний та потерпілий раніше не були знайомими або між ними не виникало раніше конфліктних ситуацій, досягнення засади добровільності примирення не видається складним моментом, адже, як уже зазначалося, потерпілий, як правило, зацікавлений у найшвидшому і найповнішому відновленні його прав, тобто у відшкодуванні збитків. У свою чергу, коли між винним та потерпілим вже склалися несприятливі взаємини або ж під час вчинення кримінального правопорушення проти власності було завдано насилля чи образи, у цьому випадку потерпілий може керуватися не лише відновленням його майнового стану, а й більше прагнути призначення порушнику покарання.

Також примирення у майновому кримінально-правовому конфлікті характеризується наявністю потерпілого у його кримінально-правовому значенні, коло всіх потерпілих можливо встановити, а тому проблема неможливості ідентифікації усіх осіб, яким завдано шкоди, значно мінімізується. На нашу думку, ці обставини також доводять доцільність застосування інституту примирення винного з потерпілим від кримінальних правопорушень проти власності.

Висновки. Примирення винного з потерпілим від кримінальних правопорушень проти власності з огляду на характер суспільно небезпечного діяння та родовий об'єкт кримінально-правового посягання слід розглядати як ефективний механізм досягнення принципу економії кримінальної репресії та принципу гуманізму. На відміну від інших видів кримінальних правопорушень у кримінально-правових конфліктах, які виникли у зв'язку з протиправними діями щодо майна потерпілих, досягнення примирення видається найбільш доцільним та можливим через специфіку інтересів винного та потерпілого. Більше того, примирення у кримінально-правовому конфлікті, зумовленому посяганням на власність, сприяє перевихованню правопорушника, його ресоціалізації та недопущенню подальшої деформації його правосвідомості в умовах ізоляції від суспільного життя та перебування в маргінальному оточенні.

Відтак, на наше переконання, під час роботи над проєктом нового КК України варто звернути увагу на питання, дотичні до тих, що викладені в цій статті, передбачивши можливість застосування примирення у злочинах проти власності, зокрема тих, які є тяжкими, за умови вчинення такого злочину вперше, та особливо, коли такий злочин вчиняється вперше неповнолітнім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: <http://surl.li/ujxeki>.
2. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. URL: <http://surl.li/dgcrpc>.
3. Туманянц А.Р. Особливості процесуального статусу злочинця та потерпілого (жертви кримінального правопорушення) у контексті реалізації програм відновного правосуддя (на прикладі досвіду США та Франції). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 496-500. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.80>.
4. Пушкіна О.В. Використання медіації в кримінальних справах: зарубіжний досвід. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного

- ного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с. URL: <http://surl.li/epdwkg>.
5. Василенко Ю.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations: Collective monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2021. 594 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-033-9-8>.
 6. Вирок Острозького районного суду Рівненської області від 03.04.2024, справа № 567/516/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118122331> (дата звернення 01.11.2024).
 7. Braithwaite J. Restorative Justice and a Better Future. *Dalhousie Review*. 1996. V. 76, № 1. P. 20. URL: <http://surl.li/qimhbh>.
 8. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
 9. Рівень повторної злочинності серед підлітків становить лише 1%. URL: <http://surl.li/kgnpbk>.
 10. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с. ISBN 978-966-629-801-3 DOI: 10.31617/m.knute.2016-1154.